

اقتصاد و مالیه اسلامی: تجربه ایران و نتایج اجرای آزمایشی در روسیه

علی اف ماگومد دالگاتوویچ*

گروه اقتصاد جهانی، دانشگاه دولتی سن پترزبورگ، سن پترزبورگ، فدراسیون روسیه.

مشخصات مقاله	چکیده
مقاله پژوهشی موضوع: اقتصاد حوزه موضوعی: ایران و روسیه	در این پژوهش تحول و ساختار اقتصاد و مالیه اسلامی بررسی شده است؛ به ویژه بر الگوی ایران و اهمیت آن در اجرای آزمایشی مالیه اسلامی در روسیه (۲۰۲۳ تا ۲۰۲۵ م) تمرکز شده است. در این مطالعه، مبانی نظری، اصول منطبق با شریعت و ابزارهای اصلی (مانند مراجه/ بهره کاری، مضاربه، مشارکه، اجاره، صکوک، تکافل و استصناع) تبیین شده و الگوهای ملی در کشورهای ایران، سودان، کشورهای حوزه خلیج فارس، مالزی و اندونزی با هم مقایسه شده است. تجربه ایران، شامل اسلامی سازی کامل نظام بانکی، نقش پررنگ دولت و توسعه تأمین مالی مبتنی بر دارایی در شرایط تحریم، به عنوان نقطه مرجع برای شکل دهی به چارچوب های مقرراتی، نهادی و زیرساخت های بازار در نظر گرفته شد. اجرای آزمایشی روسیه در جمهوری های تاتارستان، داغستان، باشقیرستان و چچن نشانه هایی از موفقیت اولیه را نشان می دهد؛ از جمله رشد سید دارایی ها، افزایش وفاداری مشتریان و مشارکت بنگاه های کوچک و متوسط و حتی کاربران غیرمسلمان. با این حال، محدودیت هایی همچون ناهماهنگی های مالیاتی (از جمله خطر اخذ مالیات بر ارزش افزوده مضاعف) و کمبود متخصصان دارای گواهی معتبر همچنان پابرجاست. در پایان، مجموعه ای از پیشنهادهای سیاستی مطرح می شود، از جمله برقراری بی طرفی مالیاتی، هم سویی با استانداردهای بین المللی (IFSB و AAOIFI)، توسعه سرمایه انسانی، تقویت حاکمیت شرعی، نظام گواهی سازی محصولات و گسترش تدریجی جغرافیایی. نتیجه گیری پژوهش آن است که با اقتباس گزینشی از تجربه ایران در کنار تضمین رقبلیت، شفافیت و پیوندهای بین المللی، روسیه می تواند بخشی پایدار، اخلاق مدار و رقابتی از مالیه اسلامی را بنیان نهد و ارتباط خود را با بازارهای جهانی اسلامی تعمیق بخشد.

واژگان کلیدی:

اجاره،
اصلاحات سیاستی،
اقتصاد اسلامی،
انطباق با شریعت،
تکافل،
صکوک،
فراگیری مالی،
مالیه اسلامی،
مراجه (بهره کاری)،
مشارکه.

ارجاع به این مقاله: دالگاتوویچ ع.م. (۱۴۰۵). «اقتصاد و مالیه اسلامی: تجربه ایران و نتایج اجرای آزمایشی در روسیه». مطالعات کشورها. ۴(۴): ۷۹۹-۸۲۷. doi: <https://doi.org/10.22059/jcountst.2025.403743.1377>

وبگاه: <https://jcountst.ut.ac.ir> | رایانامه: jcountst@ut.ac.ir
شاپای الکترونیکی: ۹۱۹۳-۲۹۸۰ | ناشر: دانشگاه تهران

۱. مقدمه

مالیه اسلامی مقوله‌ای اقتصادی و یکی از پویاترین بخش‌های در حال توسعه در اقتصاد جهانی است. در دو دهه گذشته، حجم دارایی‌ها در بازار مالیه اسلامی چند برابر شده است؛ بر اساس داده‌های هیئت خدمات مالی اسلامی^۱، این رقم تا سال ۲۰۲۴م به حدود ۳/۸۸ تریلیون دلار رسید و درصد رشد سالانه میانگین آن بیش از ۷ درصد بوده است؛ در حالی که نرخ رشد میانگین بخش متعارف بانکداری جهانی تقریباً بین ۲ تا ۳ درصد برآورد می‌شود (IFSB, 2025). اقتصاد و مالیه اسلامی در بیش از ۸۰ کشور وجود دارد و پذیرش آن به تدریج نه تنها در اقتصادهای مسلمان، بلکه در اقتصادهای غیرمسلمان، از جمله در روسیه، نیز در حال گسترش است.

اهمیت اقتصاد و مالیه اسلامی از مجموعه‌ای از اصول حقوقی و اخلاقی ناشی می‌شود: ممنوعیت ربا (بهره)، محدودیت بر معاملات سفته‌بازانه (میسر)، جهت‌گیری به سوی مشارکت در خطر و پیوند با فعالیت واقعی اقتصادی و پرهیز از خطر (عدم قطعیت افراطی). این اصول مجموعه‌ای از ابزارهای صکوک، مضاربه، مشارکه، مباحه (بهره‌کاری)، اجاره و دیگر صیغه‌ها را شکل می‌دهد که تأمین مالی مبتنی بر دارایی‌های واقعی را تضمین می‌کند، بر تاب‌آوری می‌افزاید و خطرهای نظام‌مند را کاهش می‌دهد. سازوکارهای مالیه اسلامی همچنین به ارتقای فراگیری مالی، توسعه سرمایه‌گذاری اخلاقی و مسئولانه، ایجاد بدیل‌هایی برای تنوع‌بخشی به منابع سرمایه و تأمین مالی بلندمدت طرح‌ها کمک می‌کند. در عین حال، توسعه این بخش با مجموعه‌ای از چالش‌ها روبه‌روست: فقدان استانداردهای بین‌المللی واحد و رویه‌های منسجم حاکمیت شرعی، مشکلات مربوط به نقدشوندگی و بازارهای ثانویه، ضرورت انطباق چارچوب‌های حقوقی و نظام‌های مالیاتی ملی با ویژگی‌های این نظام و محدودیت‌های سرمایه انسانی و ظرفیت‌های نهادی. در کشورهایی که در پی ادغام ابزارهای مالی اسلامی در نظام مالی خود هستند، این چالش‌ها مستلزم سیاست‌های نظارتی سنجیده، توسعه زیرساخت‌ها و طراحی سازوکارهای تعامل با نظام مالی متعارف است.

۲. روش‌شناسی

روش اصلی به کاررفته در این مقاله، بررسی روش‌مند شامل فرایند دقیق و مبتنی بر

1. Islamic Financial Services Board

روند برای شناسایی، ارزیابی و ترکیب تمام متون دانشگاهی و حرفه‌ای مرتبط با اقتصاد اسلام در چارچوب خاص فدراسیون روسیه است. این رویکرد فراتر از تمرکز واحد، بررسی جامع ابعاد مختلف این بخش را ممکن می‌کند، از جمله امور مالی اسلامی، صنعت حلال، موقوفات و شیوه‌های اخلاقی کسب و کار؛ و ویژگی‌های متمایز آن در چارچوب قانونی-نظارتی منحصربه‌فرد روسیه، جمعیت‌شناسی منطقه‌ای، پویایی بازار و راهبرد ژئوپلیتیکی تجزیه و تحلیل شده است.

۳. بحث

۱.۳. زمینه‌های شکل‌گیری اقتصاد اسلامی

ریشه‌های شکل‌گیری اندیشه اقتصادی به دوران باستان بازمی‌گردد و این اندیشه در گذر هزاره‌ها، به تدریج و در چارچوب توالی‌های زمانی مشخص و ویژگی‌های منطقه‌ای، آداب، سنت‌ها و ذهنیت‌های بومی گوناگون تکامل یافته است؛ عناصری که بر پایه آن‌ها نظام‌ها و الگوهای اقتصادی متعددی بنا شده است؛ الگوهایی که هر یک به نوبه خود در توسعه جوامع بشری، پیشرفت علم و رشد اقتصادهای ملی سهم داشته است.

اقتصاد اسلامی، از منظر مفهوم، پیش از تأسیس نخستین نهادهای مالی اسلامی شکل گرفت. اصطلاح «اقتصاد اسلامی» را نخستین بار در سال ۱۹۴۷م اندیشمندی هندی، به نام سید مناظر احسن گیلانی، مطرح کرد (Gilani, 1947). وی در کتابی به زبان اردو، نظام اقتصادی آرمانی منطبق با اصول اسلامی را معرفی کرد. باین حال، بیش از پانزده سال طول کشید تا نخستین مؤسسات مالی اسلامی در جهان پدیدار شوند و این اصطلاح تنها از میانه دهه ۱۹۷۰م جایگاه تثبیت شده‌ای در متون دانشگاهی یافت.

پیش شرط‌های نظری شکل‌گیری اقتصاد اسلامی را می‌توان در چارچوب تعاریف و تفاسیر گوناگونی دانست که اقتصاددانان مسلمان مطرح کرده‌اند. آنان هدف اقتصاد اسلامی را در تأمین رفاه عمومی از طریق تخصیص بهینه منابع محدود، بر اساس آموزه‌های اسلامی و بدون نقض آزادی‌های فردی و نیز با پرهیز از بی‌تعادلی‌های کلان اقتصادی و محیط‌زیستی می‌دانند.

گوناگونی دیدگاه‌ها سبب شده است که تعریف واحد و فراگیری از اقتصاد اسلامی وجود نداشته باشد. باین حال، به طور کلی سه جریان اصلی در میان اندیشمندان مسلمان مشهود است که هر یک برداشت متفاوتی از چگونگی ایجاد نظام اقتصادی منطبق با اسلام دارد:

- **جریان محافظه کار.** تمام اصول لازم برای سامان‌دهی نظام اقتصادی در قرآن و سنت پیامبر (ص) به‌عنوان منابع اولیه بیان شده است و نیازی به ایجاد رشته‌ای مستقل با عنوان «اقتصاد اسلامی» وجود ندارد.
- **جریان سنت‌گرا.** اقتصاد اسلامی یکی از علوم اسلامی، همانند فقه یا قرائت قرآن، است و تأکید می‌شود که این نظام باید در خدمت منافع امت اسلامی باشد، نه بشریت به‌طور عام.
- **جریان نواندیش.** اقتصاد اسلامی شاخه‌ای متمایز از اندیشه اقتصادی جهانی و بدیلی برای نظام‌های سرمایه‌داری و سوسیالیستی است. این گروه با تکیه بر اصول اسلام، مدلی اقتصادی را مطالعه می‌کنند و توسعه می‌دهد که در تقابل با نظریه‌های اقتصادی غربی قرار دارد.

اقتصاد اسلامی امروزه در حال شکل‌گیری به‌عنوان پدیده‌ای فراملی است که وابسته به هیچ دولت خاصی نیست و هدف آن ایجاد نظامی اقتصادی است که میان نیازهای مادی و معنوی جامعه توازن برقرار و از افراط‌های سرمایه‌داری و سوسیالیسم پرهیز شود.

بنابراین، زمینه‌های پیدایش اقتصاد اسلامی را می‌توان در جستجوی بدیلی برای نظام‌های اقتصادی موجود، در پیگیری عدالت اجتماعی و در پای‌بندی به اصول دینی و اخلاقی اسلام جست.

۲.۳. تعاریف و مفاهیم اقتصاد اسلامی

اقتصاد اسلامی نظامی اقتصادی یگانه‌ای است که بنیان آن بر موازین و اصول حقوق اسلامی (شریعت) استوار است و بازتاب‌دهنده معیارهای اخلاقی و ارزشی اسلام است. برخلاف نظام‌های اقتصادی متعارف که اغلب بر رویکردهای صرفاً عقلانی و مادی تکیه دارند، اقتصاد اسلامی در تقاطع اخلاق دینی و مسئولیت اجتماعی قرار می‌گیرد؛ از این رو نه تنها نظامی اقتصادی، بلکه نوعی عمل معنوی و اخلاقی محسوب می‌شود که هدف آن تحقق رفاه و تعادل در جامعه است.

پایه‌های اقتصاد اسلامی بر قرآن و سنت (گفتار و کردار پیامبر اسلام (ص)) استوار است؛ این دو منبع اصلی، مبانی الهی-فقهی این نظام را شکل می‌دهند. چنین مبانی‌ای، ضوابط فعالیت اقتصادی، رفتار اجتماعی و روابط میان انسان‌ها را تعیین می‌کند. تفاوت بنیادین میان اقتصاد اسلامی و نظام‌های اقتصادی متعارف در آن است که قانون در اقتصاد اسلامی نه فقط روابط اقتصادی را تنظیم می‌کند، بلکه معیارهای اخلاقی و هنجارهای عدالت، صداقت و تعاون نیز تجویز می‌شود.

یکی از مؤلفه‌های کلیدی در اندیشه اقتصاد اسلامی، مفهوم کار به منزله منشأ تمامی دارایی‌های مادی است؛ بدین معنا که ارزش و مالکیت از کار ناشی می‌شود، نه از انباشت سرمایه یا میراث صرف. بر همین اساس، اصل «مالکیت ناشی از کار در اسلام» شکل می‌گیرد؛ اصلی که مالکیت را نتیجه تلاش مشروع انسان می‌داند و نه صرفاً ابزاری برای انباشت ثروت. این نگرش، الگویی را پدید می‌آورد که در آن میان منافع فردی و نیازهای جمعی تعادل و هم‌زیستی برقرار می‌شود.

بر این مبنا، اقتصاد اسلامی را می‌توان نظامی چندلایه دانست که ابعاد دینی، اخلاقی و اقتصادی را در هم می‌آمیزد. در این نظام نه تنها روابط اقتصادی سامان داده می‌شود، بلکه چارچوب اجتماعی و ارزشی شکل‌دهنده این روابط تعیین می‌شود. چنین ساختاری فضایی‌ای از هماهنگی، پایداری و اعتماد اجتماعی ایجاد می‌کند که در آن هر کنشگر اقتصادی، افزون‌بر رفاه شخصی، در پی بهروزی جمعی جامعه نیز هست. بدین‌سان، اقتصاد اسلامی به یکی از موضوع‌های مهم پژوهش برای اقتصاددانان و جامعه‌شناسان معاصر تبدیل شده است. در نظام جامع و یکپارچه اقتصاد اسلامی تحقق مجموعه‌ای از اهداف دنبال می‌شود، از جمله:

- **تأمین نیازهای اساسی.** اولویت اصلی آن است که تمامی اعضای جامعه به منابع حیاتی - از جمله غذا، پوشاک، مسکن، خدمات درمانی و آموزش - دسترسی داشته باشند. این هدف در چارچوب عدالت اجتماعی و هم‌بستگی جمعی دنبال و بر مسئولیت جامعه در قبال اقشار آسیب‌پذیر تأکید می‌شود.
- **تضمین برابری فرصت‌ها.** این نظام در پی ایجاد شرایط برابر برای همگان، فارغ از نژاد، جنسیت یا پایگاه اجتماعی است. این امر شامل دسترسی برابر به منابع مالی، آموزش و اشتغال می‌شود و به کاهش تعارض‌های اجتماعی کمک می‌کند.
- **جلوگیری از تمرکز ثروت و کاهش نابرابری.** یکی از وظایف اساسی اقتصاد اسلامی جلوگیری از تمرکز بیش‌ازحد ثروت در دست افراد یا گروه‌های خاص است. این هدف از طریق نهادهایی مانند زکات (انفاق واجب) محقق می‌شود که بازتوزیع منابع را ترغیب می‌کند و فاصله میان طبقات اجتماعی را کاهش می‌دهد.

- تسهیل خودسازی معنوی. فعالیت اقتصادی در چارچوب اندیشه اسلامی، ابزاری برای رشد معنوی و اخلاقی نیز محسوب می‌شود، زیرا فرد از رهگذر مشارکت در منافع عمومی به تعالی روحی دست می‌یابد.
- تضمین ثبات و رشد پایدار اقتصادی. اهمیت ویژه‌ای به توسعه نظام‌های اقتصادی مسئول داده می‌شود که رشد را با کاهش خطر و حفظ تعادل اجتماعی درآمیزد.

این اهداف بیانگر رویکردی جامع به سازمان‌دهی روابط اقتصادی هستند که ابعاد اقتصادی، اجتماعی و معنوی را در کنار هم قرار می‌دهد. اقتصاد اسلامی اهداف خود را بر پایه عدالت، برابری و هم‌بستگی بنا می‌نهد و از این رهگذر، به ابزاری کارآمد برای دستیابی به رفاه پایدار در جامعه تبدیل می‌شود. اقتصاد اسلامی بر مجموعه‌ای از اصول کلیدی استوار است که ساختار و کارکرد آن را تعریف می‌کنند:

- اصل مالکیت ترکیبی. مالکیت در اقتصاد اسلامی ابزاری برای تحقق خیر عمومی است، نه صرفاً وسیله‌ای برای ثروت‌اندوزی شخصی. صاحبان اموال در برابر جامعه مسئولیت اجتماعی دارند و موظف‌اند منابع را با رعایت مصالح عمومی، از جمله از طریق پرداخت زکات و فعالیت‌های خیریه، به کار گیرند.
- اصل آزادی اقتصادی در چارچوب محدودیت‌ها. ابتکار اقتصادی و کارآفرینی عقلانی تنها در محدوده هنجارهای اخلاقی و شرعی مجاز است؛ از جمله ممنوعیت ربا (معاملات بهره‌محور) و حرام (فعالیت‌های ممنوع). این امر تعادلی میان منافع فردی و جمعی برقرار و از مصرف‌کنندگان حمایت می‌کند و ثبات بازار را افزایش می‌دهد.
- اصل عدالت اجتماعی. توزیع منصفانه منابع، حذف صورت‌های گوناگون تبعیض و نابرابری اجتماعی و حمایت از گروه‌های آسیب‌پذیر، از ارکان اساسی الگوی اقتصادی اسلامی به‌شمار می‌رود.

این اصول ساختاری مقاوم و هماهنگ را شکل می‌دهند که نه تنها توسعه مادی، بلکه رشد معنوی جامعه را نیز تضمین می‌کند. اقتصاد اسلامی، در جایگاه نظامی برای سازمان‌دهی حیات اقتصادی،

- ویژگی‌های متمایزی دارد که مرزهای مفهومی و عملی آن را تعیین می‌کند:
- **ممنوعیت ربا.** این اصل از استثمار و فشار بر وام‌گیرندگان جلوگیری و مؤسسات مالی را به مشارکت در خطر و حفظ منافع طرح‌های واقعی وادار می‌کند.
 - **مشارکت در خطر.** در معاملات مالی، خطر و سود یا زیان میان طرفین تقسیم می‌شود (از طریق ابزارهایی مانند مشارکه، مضاربه، مرابحه و نظایر آن) که به افزایش اعتماد و عدالت در مبادلات کمک می‌کند.
 - **پول به منزله سرمایه بالقوه.** در اقتصاد اسلامی، پول صرفاً وسیله مبادله یا منبع سرمایه‌گذاری است، نه ابزاری برای انباشت ثروت از طریق بهره.
 - **ممنوعیت معاملات سفته‌بازانه (میسر).** تمامی فعالیت‌های مالی باید بر پایه واقعی و اقتصادی استوار باشد؛ قمار و معاملات به شدت سوداگرانه ممنوع است.
 - **پای‌بندی به تعهدات قراردادی.** تمامی قراردادهای باید شفاف، عادلانه و برای تمام طرفین لازم‌الاجرا باشد.
 - **ممنوعیت عدم قطعیت افراطی.** معاملات مبتنی بر ابهام و خطر بیش‌ازحد محدود می‌شود تا محیطی پیش‌بینی‌پذیر و پایدار برای فعالیت اقتصادی فراهم شود.

این مجموعه اصول، چارچوب اخلاقی و کارکردی اقتصاد اسلامی را ترسیم می‌کند؛ چارچوبی که هدف آن دستیابی به توسعه پایدار، ثبات اجتماعی و عدالت است.

۳.۳. نظام اقتصادی اسلامی

نظام اقتصادی جهانی معاصر که دوره‌ای با بحران‌های مالی و ساختاری مواجه می‌شود، ضرورت دگرگونی در اقتصادهای ملی را از طریق پذیرش اصول و ابزارهای نوین برجسته ساخته است. نظام اقتصاد جهانی دربرگیرنده شبکه‌ای پیچیده از روابط و فرایندهای اقتصادی میان کشورهاست و تمامی حوزه‌های اصلی فعالیت اقتصادی تولید، توزیع، مبادله و مصرف کالا و خدمات را شامل می‌شود. ساختار اقتصادی جهان، در مراحل گوناگون تحول تاریخی خود، همواره از نظام‌های اقتصادی متفاوتی تشکیل شده است که هر یک ویژگی‌ها و الگوهای

خاص خود را دارد. این الگوها با توجه به تاریخ شکل‌گیری، سطح توسعه اقتصادی-اجتماعی و شیوه اداره اقتصادی کشورها و مناطق از یکدیگر متمایز می‌شود. بحران‌های مالی و اقتصادی تکرارشونده و نیز رقابت‌ها و رویارویی‌های ژئواقتصادی و ژئوسیاسی میان کشورها، از عوامل اصلی تغییر و جایگزینی الگوهای اقتصادی در طول تاریخ به‌شمار می‌رود. بدین ترتیب، نظام‌های اقتصادی مختلط پدید آمدند، گذار از نظام‌های فرماندهی و دولتی به اقتصادهای بازار مدرن صورت گرفت، بازار اجتماعی محور توسعه یافت و در کنار آن، نظام اقتصادی اسلامی با الگوهای متمایز خود نیز شکل گرفت.

نظام‌های اقتصادی ساختارهایی یکپارچه و درهم‌تنیده از عناصر متعامل است که همچون سازوکاری واحد عمل می‌کنند. الگوهای اقتصادی مدرن ماهیتی باز دارند و با یکدیگر و با محیط بیرونی خود در تعامل هستند؛ امری که به آن‌ها انعطاف‌پذیری و پویایی می‌بخشد. در عمل، هیچ نظام اقتصادی‌ای به‌صورت ناب وجود ندارد، بلکه ترکیبی از عناصر گوناگون از مدل‌های مختلف در کنار هم شکل می‌گیرند.

در دهه‌های اخیر، نظام اقتصادی اسلامی به یکی از اجزای جدایی‌ناپذیر اقتصاد جهانی تبدیل شده است. نظامی که هم بدیلی برای نظام‌های موجود و هم تکمیل‌کننده آن‌ها عمل می‌کند و در تقویت توسعه جهانی و افزایش تاب‌آوری نظام مالی بین‌المللی نقشی مؤثر دارد. هرچه بیشتر، کشورهای اسلامی و حتی غیراسلامی در حال ادغام در نظام اقتصادی جهانی با بهره‌گیری از مؤلفه‌های اقتصاد اسلامی هستند. این روند موجب شده است کشورها در مبادله بین‌المللی کالا، خدمات، نوآوری و فناوری مشارکت فعال داشته باشند.

امروزه بیش از ۱/۹ میلیارد مسلمان در ۵۷ کشور جهان (از جمله ۲۲ کشور عربی و بیش از ۱۲۰ کشور غیرمسلمان) زندگی می‌کنند (The Pew Research Center, 2025). اقتصاد اسلامی در حال تبدیل‌شدن به پدیده‌ای جهانی است: اندازه پیش‌بینی‌شده بازار مالی اسلامی در سال ۲۰۲۴م بیش از ۳/۷ تریلیون دلار برآورد می‌شود، با درصد رشد سالانه‌ای فراتر از ۷ درصد، بیش از دو برابر درصد رشد میانگین تولید ناخالص داخلی جهانی (The Council for Islamic Financial Services, 2025). اگر اقتصاد اسلامی را کشوری مستقل در نظر بگیریم، از نظر حجم اقتصادی در رتبه هشتم جهان قرار می‌گیرد (Thomson Reuters, 2023). این واقعیت چشم‌انداز گسترده‌ای برای گسترش رویه‌های مالی

اسلامی مبتنی بر اصول اخلاقی و مسئولیت اجتماعی فراهم می‌کند و بخش مالی اسلامی را به یکی از ارکان کلیدی توسعه پایدار جهانی بدل می‌سازد.

زیربنای هر نظام اقتصادی را نهادهای اقتصادی تشکیل می‌دهد؛ یعنی قواعد، هنجارها و سازوکارهای رسمی و غیررسمی‌ای که در جامعه مستقر است و رفتار و تعاملات کنشگران اقتصادی را تنظیم می‌کنند. ایجاد، تحول و دگرگونی این نهادها نوع و ویژگی‌های هر نظام اقتصادی را تعیین می‌کند. نهادهای کلیدی در نظام اقتصادی اسلامی عبارت‌اند از:

- بانک‌های اسلامی که خدمات مالی را مطابق با اصول شریعت عرضه می‌کند (به‌ویژه با ممنوعیت پرداخت یا دریافت بهره)؛
- صندوق‌های سرمایه‌گذاری اسلامی؛
- شرکت‌های بیمه اسلامی (تکافل) که بر پایه اصل تعاون و مسئولیت جمعی فعالیت می‌کنند؛
- اوراق بهادار اسلامی (صکوک)؛
- وقف-موقوفات عمومی یا خیریه که بر اساس مقررات اسلامی اداره می‌شوند؛
- مالیات‌های اسلامی همچون زکات که نوعی انفاق واجب برای رفع نیازهای عمومی است؛
- دینار طلا واحد پول سنتی در نظام مالی اسلامی.

گسترش نهادهای مالی اسلامی با افزایش علاقه سرمایه‌گذاران و مصرف‌کنندگان بین‌المللی همراه بوده است؛ افرادی که به دنبال شیوه‌هایی اخلاق‌مدار و اجتماعی مسئولانه برای فعالیت اقتصادی هستند. این گرایش سبب شده است محصولات و خدمات تخصصی متناسب با نیازهای گروه‌های اجتماعی مختلف شکل گیرد و نشان می‌دهد نظام‌هایی که بر اصول اخلاقی بنا شده‌اند، در برابر بی‌ثباتی‌ها و بحران‌های اقتصادی آسیب‌پذیری کمتری دارند.

شیوه‌های سازمان‌دهی اقتصاد اسلامی با توجه به شرایط منطقه‌ای و فرهنگی متفاوت است. کشورهای مسلمان، با در نظر گرفتن سنت‌های ملی و واقعیت‌های اقتصادی معاصر، الگوهای خاص خود را در چارچوب اقتصاد اسلامی توسعه داده‌اند. این تنوع الگوهای اسلامی بازتاب‌دهنده ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی مناطق مختلف و نشانه‌ای از انعطاف‌پذیری و پایداری نظام اقتصادی اسلامی است.

۴.۳. الگوهای اقتصادی اسلامی

الگوهای اصلی اقتصاد اسلامی عبارت‌اند از:

- **الگوی ایرانی.** با مشارکت فعال دولت در فرایندهای اقتصادی شناخته می‌شود. در این الگو بر برنامه‌ریزی اقتصادی مبتنی بر موازین اسلامی تأکید می‌شود و نقش چشمگیر نهادهای دولتی در تنظیم روابط مالی و تولیدی مفروض است.
- **الگوی سودانی.** ترکیبی از عناصر مالیه اسلامی با تأکید بر جنبه‌های فرهنگی و اجتماعی است. باین‌حال، مشکلات ناشی از بی‌ثباتی سیاسی و درگیری‌های داخلی، جلوی کارکرد و توسعه مؤثر آن را گرفته است.
- **الگوی کشورهای حوزه خلیج فارس.** در این الگو، نهادهای مالی اسلامی با سازگاری با شرایط اقتصادی جدید و بهره‌گیری از نوآوری‌های مالی توسعه یافته‌اند. در بازارهای جهانی، طیف متنوعی از محصولات و خدمات مالی منطبق با اصول اسلامی عرضه می‌شود که به جذب سرمایه‌گذاری بین‌المللی کمک می‌کند.
- **الگوهای اندونزی و مالزی.** این دو الگو کوششی برای ترکیب رویه‌های مالی اسلامی با واقعیت‌های اقتصادی معاصر است. هر یک از آن‌ها با عرضه خدمات و محصولات متنوع برای گروه‌های مختلف اجتماعی، دسترسی عمومی به خدمات مالی را گسترش داده و به رشد اقتصادی شتاب بخشیده‌اند.
- تأسیس بخش بانکداری اسلامی در کشورهای مختلف طیفی گسترده از رویکردها را نشان می‌دهد: در ایران، شاهد اسلامی‌سازی کامل نظام بانکی، کنترل شدید دولتی و انزوای مالی ناشی از تحریم‌ها هستیم؛ در حالی که سودان با وجود بی‌ثباتی داخلی و ضعف نهادی، در تلاش است تا اقتصادی اسلامی منطبق با شرایط بومی خود بنا کند. کشورهای حوزه خلیج فارس الگوهای ترکیبی نوآورانه‌ای را برگزیده‌اند که در آن بانکداری اسلامی و متعارف در کنار هم عمل می‌کنند و به‌طور فعال سرمایه‌های خصوصی و خارجی را جذب می‌نمایند. مالزی، به پشتوانه چارچوب قانونی مدرن، نظام نظارتی شفاف و سیاست آگاهانه در جهت رهبری بین‌المللی، الگویی پیشرو در پویایی و نوآوری محسوب می‌شود. در مقابل، اندونزی الگویی فراگیر را به کار گرفته است که بر تأمین مالی خرد، هم‌زیستی دینی و نقش فعال دولت در توسعه بخش مالی تأکید دارد.

جدول ۱. مقایسه الگوهای اقتصاد و مالیه اسلامی در کشورهای مختلف

کشور / منطقه	چارچوب حقوقی	نقش دولت	ابزارها و نهادهای کلیدی	ویژگی‌ها
ایران	قانون اساسی و قوانین خاص (پس از ۱۹۷۹م)، اسلامی سازی بخش مالی	بسیار جدی (اقتصاد برنامه ریزی شده با غلبه دولت)	بانک های بدون بهره (عاری از ربا)، زکات، مرابحه، مشارکه، اجاره، صکوک، تکافل، اوقاف	اسلامی سازی کامل نظام بانکی؛ غلبه سرمایه دولتی؛ انزوای نسبی نظام مالی در اثر تحریم ها
سودان	تصویب قوانین مالی اسلامی پس از سال ۱۹۸۳م	جدی، با نظارت بانکی	مشارکه، مرابحه، زکات، بیمه اسلامی (تکافل)، اوقاف	اصلاحات مکرر؛ ضعف در نهاد سازی؛ کنترل بر ارز خارجی؛ بی ثباتی داخلی
کشورهای حوزه خلیج فارس (امارات متحده، عربی، عربستان سعودی، قطر و جزآن)	مقررات بخشی (برخی بانک ها اسلامی و برخی متعارف)؛ قوانین مرتبط با مالیه اسلامی	متوسط تا ضعیف؛ سرمایه خصوصی گسترده با نظارت نزدیک دولت	بانک های اسلامی، صکوک، شرکت های بیمه اسلامی (تکافل)، صندوق های سرمایه گذاری اسلامی، اوقاف، اجاره، مضاربه	رشد سریع مالیه اسلامی؛ زیر ساخت های توسعه یافته؛ گرایش به استانداردهای بین المللی
مالزی	نظام دولایه نظارتی (بانک نگارا مالزی و قوانین مالیه اسلامی)	نهاد تنظیم گر قدرتمند؛ حمایت فعال دولت از توسعه بخش مالی اسلامی	مجموعه کامل ابزارها: بانک های اسلامی، صکوک، تکافل، شرکت های سرمایه گذاری اسلامی، تأمین مالی خرد	پیش تاز جهانی در نوآوری؛ ترکیب رویکردهای اسلامی و غربی؛ سرمایه انسانی قوی؛ شفافیت زیاد

کشور / منطقه	چارچوب حقوقی	نقش دولت	ابزارها و نهادهای کلیدی	ویژگی‌ها
اندونزی	قانون مالیه اسلامی؛ شورای ملی شریعت	قابل توجه (حمایت مشورتی و مشارکت در تأمین مالی طرح‌ها)	بانک‌های اسلامی، تأمین مالی خرد، مرابحه، اجاره، صکوک، صندوق‌های پوشش خطر منطبق با شریعت	تمرکز بر شمول مالی گسترده؛ توسعه تأمین مالی خرد؛ رشد پرشتاب آموزش و آگاهی مالی

منبع: نویسنده

نظام اقتصادی اسلامی مدلی پویا و در حال تحول است که بر پایه درکی عمیق از اصول اخلاقی، اجتماعی و اقتصادی بنا شده است. جوهره این نظام در ایجاد توازن میان منافع فردی و نیازهای جمعی نهفته است، امری که آن را در برابر چالش‌های معاصر کارآمد و معنادار می‌سازد. اقتصاد اسلامی به‌طور مستمر در حال تکامل است و در عین تقویت توسعه اقتصادی، به پیشرفت اجتماعی نیز یاری می‌رساند و بی‌تردید در آینده جایگاهی مهم در ساختار اقتصاد جهانی خواهد داشت.

۵.۳. مالیه، مقوله‌ای اقتصادی؛ مبانی نظری مالیه اسلامی

مالیه یکی از مفاهیم بنیادی علم اقتصاد است که مجموعه منابع پولی و روابط مالی حاصل از فراآیند ایجاد، توزیع و مصرف منابع مالی را دربر می‌گیرد. مالیه در تضمین عملکرد اقتصاد نقشی محوری ایفا می‌کند، زیرا بخش‌ها و بازیگران مختلف را به هم پیوند می‌دهد و تخصیص بهینه منابع را تسهیل می‌کند. با توسعه نظام مالی، سازوکارها و ابزارهای متنوعی پدید می‌آید که امکان مدیریت، حسابداری، کنترل سرمایه و یکپارچگی فرایندهای اقتصادی را فراهم می‌سازد.

نظام‌های مالی اسلامی و استوار بر اصول شریعت، رویکردی متمایز و اخلاق‌محور در شکل‌دهی و اداره روابط مالی ارائه می‌دهند. مالیه اسلامی را می‌توان چنین تعریف کرد: «مجموعه‌ای از فعالیت‌ها و نهادهای مالی که بر اساس اصول و موازین اسلامی عمل می‌کنند و شامل ممنوعیت ربا (بهره)، قمار و سرمایه‌گذاری در بخش‌های نامشروع (حرام) است».

هدف اصلی در مالیه اسلامی، ایجاد نظامی است که توزیع عادلانه ثروت را

تسهیل و توسعه پایدار را تقویت کند. برخلاف مالیه متعارف، در مالیه اسلامی بر ابعاد اخلاقی و مسئولیت اجتماعی تأکید می‌شود. در این نظام، استفاده از منابع مالی در جهت فعالیت‌های مولد و سودمند برای جامعه الزامی است و بر تعهدات اخلاقی در برابر اجتماع تأکید می‌شود.

بر اساس گزارش بانک توسعه اسلامی، در سال ۲۰۲۴ بیش از ۱۴۰۰ بانک اسلامی در ۸۰ کشور جهان با موفقیت فعالیت می‌کنند. در همین حال، صکوک به حدود ۵۵۰ میلیارد دلار رسیده است (The Council for Islamic Financial Services, 2025).

ویژگی برجسته مالیه اسلامی در ترکیب ارزش‌های معنوی با عملکردهای اقتصادی نهفته است؛ بدین‌گونه که محیط مالی ایمن، شفاف و مبتنی بر اعتماد و همکاری میان فعالان بازار ایجاد می‌کند. همین ویژگی‌هاست که مالیه اسلامی را از مدل‌های متعارف غربی متمایز و سازگاری آن را با زمینه‌های فرهنگی و دینی جوامع اسلامی برجسته می‌کند.

۶.۳. ابزارهای مالی اسلامی

چندین ابزار کلیدی در مالیه اسلامی وجود دارد که برای انجام عملیات مالی در چارچوب اصول شریعت به کار می‌روند. مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:

- **مراجعه (بهره کاری).** ابزاری برای تأمین مالی خرید کالا است. در قرارداد مراجعه، فروشنده قیمت تمام‌شده کالا و میزان سود خود را به خریدار اعلام می‌کند. بدین‌وسیله، قیمت نهایی به‌طور منصفانه تعیین و از دریافت بهره جلوگیری می‌شود. این ابزار در بانک‌های اسلامی کاربرد فراوان دارد و امکان تأمین مالی شفاف و عادلانه را برای مشتریان فراهم می‌کند.
- **مضاربه.** نوعی شراکت اقتصادی است که در آن یک طرف (سرمایه‌گذار) سرمایه را تأمین می‌کند و طرف دیگر (عامل) اداره کسب‌وکار را بر عهده دارد. سود حاصل میان دو طرف بر اساس نسبتی از پیش تعیین‌شده تقسیم می‌شود، درحالی‌که زیان صرفاً بر عهده سرمایه‌گذار است. مضاربه موجب سرمایه‌گذاری در دارایی‌های واقعی و تقویت کارآفرینی می‌شود و در میان نهادهای مالی اسلامی محبوبیت بسیاری دارد.
- **اجاره (اجاره به شرط تملیک یا اجاره ساده).** نوعی قرارداد اجاره است

که در آن حق استفاده از دارایی در برابر اجاره‌بهای مشخص و طبق شرایط توافق شده به مستأجر منتقل می‌شود. این روش به طرفین اجازه می‌دهد تا بدون خرید دارایی، از منافع آن بهره‌مند شوند و در نتیجه، تخصیص منابع به‌طور کارآمدتری انجام گیرد.

- **صکوک.** معادل اسلامی اوراق قرضه است که تأمین مالی را از طریق ایجاد ابزارهای سرمایه‌گذاری مبتنی بر دارایی‌های واقعی فراهم می‌سازد. در صکوک، با جذب سرمایه‌گذاران علاقه‌مند به مشارکت در طرح‌های منطبق با شریعت، زمینه تأمین مالی اخلاق‌مدار فراهم می‌شود.
- **استصناع.** یکی از ابزارهای خاص مالی اسلامی است که به‌صورت قرارداد سفارش ساخت یا تولید کالا تعریف می‌شود. در این قرارداد، یک طرف (خریدار) طرف دیگر (فروشنده یا پیمانکار) را موظف می‌کند تا کالا یا طرحی مشخص را با ویژگی‌ها و مهلت‌های تعیین شده تولید یا احداث کند. برخلاف نظام‌های اعتباری متعارف، در استصناع کسب درآمد از بهره مجاز نیست و تأمین مالی صرفاً برای خلق دارایی واقعی صورت می‌گیرد. این ابزار به‌طور گسترده در تأمین مالی طرح‌های زیربنایی، ساخت‌وساز و تولید تجهیزات استفاده می‌شود و با انعطاف‌پذیری در زمان‌بندی پرداخت و تحویل، برای طرح‌های بزرگ در جهان اسلام بسیار مطلوب است.

مقایسه ابزارهای مالی اسلامی با ابزارهای متعارف چند تفاوت اساسی را آشکار می‌سازد. نخست، در مالیه اسلامی خطرهای ناشی از سفته‌بازی و درآمد ثابت بهره‌ای که در بانکداری متعارف رایج است، مجاز نیست. سرمایه‌گذاری‌ها باید از فعالیت‌های واقعی اقتصادی پشتیبانی کند و صرفاً به‌منظور سودآوری مالی انجام نمی‌شود.

دوم، ابزارهای اسلامی بر پایه مشارکت و همکاری میان طرفین استوار است، در حالی که روش‌های متعارف غالباً بر سود یک‌جانبه وام‌دهنده متمرکز است. این امر مالیه اسلامی را در برابر بحران‌های اقتصادی مقاوم‌تر و از نظر اجتماعی پاسخ‌گوتر می‌سازد.

ابزارهای مالی اسلامی که در ایران به کار گرفته می‌شوند، در تحریک رشد اقتصادی و ارتقای مسئولیت‌پذیری اجتماعی ظرفیت بالایی دارند. اجرای موفق این ابزارها در طرح‌های گوناگون، کارآمدی این الگو را در شرایط اقتصادی معاصر

به اثبات رسانده و گزینه‌ای دسترس‌پذیر، اخلاقی و جایگزین برای تأمین مالی متعارف فراهم کرده است.

۷.۳. ویژگی‌های بخش بانکداری در چارچوب مالیه اسلامی

بخش بانکداری مبتنی بر مالیه اسلامی دارای مجموعه‌ای از ویژگی‌های منحصربه‌فرد است که از اصول شریعت و شرایط اقتصادی ملی نشئت می‌گیرد. برخلاف بانک‌های متعارف، بانک‌های اسلامی روابط مالی را بر پایه مشارکت در خطر و سود سازمان‌دهی می‌کنند و بدین‌وسیله بنیانی اخلاقی برای معاملات فراهم می‌سازند؛ تأکیدی که به جای سودآوری صرف، بر تاب‌آوری و رفاه اجتماعی استوار است.

بانک‌های اسلامی از ارکان اصلی نظام اقتصادی به شمار می‌آیند و خدمات مالی منطبق با شریعت به اشخاص حقیقی و حقوقی عرضه می‌کنند. فعالیت آن‌ها فراتر از اعطای وام‌های معمول است؛ بانک‌های اسلامی سرمایه‌گذاری می‌کنند، در توسعه اجتماعی مشارکت دارند و محیطی مالی پایدار و مقاوم ایجاد می‌کنند. یکی از حوزه‌های اصلی فعالیت آن‌ها، تأمین مالی و سرمایه‌گذاری است. به‌طور مثال، در خرید مسکن معمولاً از سازوکار مرابحه استفاده می‌شود؛ بدین‌گونه که بانک نخست ملک را می‌خرد؛ سپس، با اعلام شفاف سود، بدون دریافت بهره، آن را به مشتری می‌فروشد. در تأمین مالی کسب‌وکار نیز از الگوهای مشارکتی (مضاربه) بهره گرفته می‌شود که در آن بانک سرمایه را تأمین می‌کند و کارآفرین دانش و تخصص خود را به کار می‌گیرد؛ سود و زیان نیز به‌طور مشترک میان طرفین تقسیم می‌شود.

وظیفه دوم بانک‌های اسلامی ایجاد محصولات جایگزین و بدون بهره است؛ از جمله اجاره (با امکان خرید) و صندوق‌های سرمایه‌گذاری منطبق با شریعت. این ابزارها انعطاف‌پذیری مالی را افزایش می‌دهند و دسترسی به منابع مالی برای خرید دارایی‌های اساسی مانند املاک و تجهیزات را تسهیل می‌کنند.

وظیفه سوم بانک‌های اسلامی، پای‌بندی به مسئولیت اجتماعی است. بر اساس اصل مصلحت عامه (مصالحه)، بانک‌های اسلامی در طرح‌های اجتماعی همچون آموزش، بهداشت و زیرساخت‌ها سرمایه‌گذاری می‌کنند، به‌ویژه در حوزه‌هایی که با الزام‌های شریعت سازگار است.

بانک‌های اسلامی با ترکیب کارایی مالی و مأموریت اجتماعی توانسته‌اند جایگاه خود را در اقتصاد جهانی تثبیت کنند. سهم آن‌ها از بازار جهانی بانکداری

حدود ۶ درصد است و تا سال ۲۰۲۴م مجموع دارایی‌های مالی اسلامی به حدود ۳/۱ تریلیون دلار رسیده است (Islamic Finance Development Report, 2024).

باین‌حال، چالش اصلی نظام مالی اسلامی فقدان استانداردهای واحد و چارچوب نظارتی بین‌المللی است که به تفاوت در تفسیر احکام شریعت (به‌طور مثال، دربارهٔ ربا یا ساختار معاملات) میان کشورهای می‌انجامد و تعامل با بانک‌های خارجی را دشوار می‌سازد. افزون بر این، بانک‌های اسلامی ناچارند فرایندهای خود را با نظام مالی متعارف سازگار کنند؛ امری که مستلزم دانش عمیق از فقه مالی اسلامی است و در صورت ضعف در اجرا، ممکن است به عدم تحقق انتظارات مشتریان منجر شود.

بخش بانکداری اسلامی همچنین، با رقابت شدید از سوی بانک‌های متعارف مواجه است که سرمایه‌بیشتر و ابزارهای مالی گسترده‌تری دارند. از این‌رو، بانک‌های اسلامی ناچارند نوآوری، تنوع‌بخشی به خدمات و ارتقای تجربه مشتری را در اولویت قرار دهند. به‌طور مثال، بر اساس گزارش هیئت خدمات مالی اسلامی (IFSB, 2025)، درصد رشد بانک‌های اسلامی در سال ۲۰۲۳م به ۷/۷ درصد کاهش یافت، درحالی‌که این رقم در سال ۲۰۲۲م حدود ۱۰ درصد بود (IFSB, 2025).^۱

توسعه پایدار بانک‌های اسلامی مستلزم یکسان‌سازی استانداردها، ارتقای ظرفیت‌های تخصصی، عرضه محصولات نوین و تعامل فعال با نهادهای بین‌المللی است.

۸.۳. الگوی اقتصادی اسلامی ایران و ویژگی‌های آن

شکل‌گیری اقتصاد اسلامی در ایران پس از انقلاب اسلامی ۱۳۵۷ش (۱۹۷۹م) آغاز شد و به یکی از عوامل کلیدی در گذار کشور به‌سوی نظام اقتصادی مبتنی بر اصول شریعت تبدیل شد. دگرگونی‌های انقلابی موجب شد بازسازی بنیادینی در ساختار اقتصادی دولت شکل گیرد و برخی رویه‌های سرمایه‌داری حاکم در پیش از انقلاب، کنار گذاشته شود. بر اساس سیاست‌های اقتصادی جدید، نظام مالی کشور به‌طور نظام‌مند بازسازی شد تا با موازین فقه اسلامی انطباق یابد. محمدباقر صدر از نظریه‌پردازان برجسته در تبیین مبانی فکری و نظری

1. Islamic Financial Services Board (IFSB), Islamic Financial Stability Report 2023.

اقتصاد اسلامی به شمار می‌رود. وی در اثر مهم خود با عنوان *اقتصاد ما*، رهنامه اجتماعی-اقتصادی اسلام را بخشی جدایی‌ناپذیر از منظومه فکری اسلام معرفی می‌کند و آن را بدیلی ایدئولوژیکی برای مسیرهای سرمایه‌داری و سوسیالیستی در توسعه اقتصادی مطرح می‌سازد (Al-Sadr, 2025).

یکی از محورهای اصلی اصلاحات اقتصادی پس از انقلاب، ایجاد بخش بانکداری اسلامی بود. در جریان تحولات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی کشور، نهادهای مالی موجود بازسازی و مؤسسات اعتباری جدیدی بر پایه اصول شریعت تأسیس شد. اصل بنیادین اصلاحات، رد بهره (ربا) و گذار به الگوهای مالی مبتنی بر مشارکت در خطر و سود (مانند مضاربه و مشارکه) بود؛ تغییری که موجب شد بر تأمین مالی فعالیت‌های واقعی اقتصادی و توزیع عادلانه‌تر منافع اقتصادی تمرکز بیشتری شود.

بر اساس داده‌های هیئت خدمات مالی اسلامی (IFSB)، بیش از ۹۵ درصد دارایی‌های بانکی ایران بر مبنای اصول بانکداری اسلامی فعالیت می‌کند؛ مجموع دارایی‌های بانک‌های اسلامی کشور بیش از ۷۰۰ میلیارد دلار است و سهم ایران از کل دارایی‌های مالی اسلامی جهان حدود ۳۵ درصد برآورد می‌شود. در حال حاضر، بیش از ۳۵ بانک و مؤسسه مالی اصلی در ایران به‌طور کامل منطبق با شریعت فعالیت دارند، امری که ایران را به یکی از مراکز پیشرو در توسعه نهادهای مالی اسلامی در سطح جهانی تبدیل کرده است (IFSB, 2025).

۳.۱.۸. ابزارهای مالی اسلامی در ایران

ابزارهای مالی اسلامی در ایران بخش مهمی از نظام اقتصادی کشور را تشکیل می‌دهد. این ابزارها بر پایه اصول شریعت اسلامی طراحی شده‌اند و از ابزارهای مالی متعارف متمایز هستند؛ به گونه‌ای که به ابعاد اقتصادی و اخلاقی تأمین مالی توأم توجه می‌شود. مهم‌ترین این ابزارها عبارت است از سازوکارهای سرمایه‌گذاری اسلامی، بیمه (تکافل) و انواع مدل‌های تأمین مالی منطبق با شرایط بومی کشور. یکی از رایج‌ترین ابزارهای مالی اسلامی در ایران مرابحه است؛ در این روش، بانک کالا یا دارایی مورد نیاز را خریداری می‌کند، سپس با افزودن درصدی سود مشخص، آن را به مشتری می‌فروشد. این سازوکار به بنگاه‌های اقتصادی اجازه می‌دهد بدون پرداخت بهره و در چارچوب اصول شریعت، کالاهای مورد نیاز خود را تأمین کنند.

ابزار مهم دیگر مشارکه است که بر پایه تأمین مالی مشترک استوار است؛

بدین معنا که چندین سرمایه‌گذار در طرحی سرمایه‌گذاری می‌کنند و سود و زیان به نسبت سهم تقسیم می‌شود. این الگو به‌ویژه برای تأسیس شرکت‌های نوپا و طرح‌های کارآفرینانه اهمیت دارد و خطر را میان طرفین به‌طور عادلانه توزیع می‌کند.

همچنین، باید به اجاره (اجاره به شرط تملیک) اشاره کرد؛ قراردادی که طی آن یک دارایی برای مدت زمان مشخصی در اختیار مستأجر قرار می‌گیرد و در پایان دوره، امکان تملک آن وجود دارد. در اقتصاد ایران، این ابزار غالباً برای تأمین مالی طرح‌های ساختمانی، املاکی و زیرساختی به‌کار می‌رود.

تکافل نیز نوعی بیمه اسلامی است که بر پایه تعاون و هم‌بستگی اجتماعی عمل می‌کند. در این سازوکار، شرکت‌کنندگان صندوقی مشترک ایجاد می‌کنند که از محل آن در صورت بروز حوادث تحت پوشش، خسارات جبران می‌شود. این روش به کاهش خطرهای اقتصادی برای افراد و صاحبان کسب‌وکار کمک می‌کند. تعداد زیادی از طرح‌ها و شرکت‌های موفق ایرانی به‌طور فعال از سازوکارهای مالی اسلامی بهره می‌برند. به‌طور مثال، طرح ملی مخابراتی از طریق منابع مالی تأمین‌شده بر پایه مشارکت بانکی اجرا شد؛ این طرح نه تنها موجب بهبود زیرساخت ارتباطی کشور شد، بلکه به رشد پایدار شرکت‌های فعال در این حوزه نیز انجامید. علاوه بر این، بسیاری از بنگاه‌های کوچک و متوسط کشاورزی که از ابزار مراحه استفاده کرده‌اند، توانسته‌اند سطح تولید و اشتغال را در مناطق خود افزایش دهند. به‌طور مثال، طرح توسعه تولید روغن زیتون یکی از نمونه‌های موفق به‌کارگیری مالیه اسلامی بود که به‌طور چشمگیری وضعیت اقتصادی جمعیت محلی را بهبود بخشید.

۳.۱.۲. اجرای مالیه اسلامی در ایران معاصر

وضعیت کنونی نظام مالی اسلامی در ایران بیانگر ترکیب رویکردهای سنتی با چالش‌های ناشی از محیط سیاسی و اقتصادی بین‌المللی است. تحریم‌های اقتصادی و انزوای ایران از بازارهای مالی جهانی سبب شده است بانک‌های اسلامی خود را با شرایط دشوار سازگار کنند؛ امری که به‌نوبه خود به افزایش نقش منابع داخلی و توسعه سازوکارهای سرمایه‌گذاری بومی انجامیده است.

در پاسخ به چالش‌های نوظهور، مؤسسات مالی ایران در پی آن هستند که با به‌کارگیری فناوری‌های نوین، زمینه‌های جدیدی برای بهبود دسترسی به منابع مالی و گسترش خدمات به مشتریان ایجاد کنند. به‌طور مثال، استفاده از

سامانه‌های الکترونیکی برای تراکنش‌ها و اعطای تسهیلات موجب شده است کارایی فرایندها و کیفیت خدمات بانکی افزایش یابد. با این حال، چند مانع مهم در مسیر اجرای کامل ابزارهای مالی اسلامی وجود دارد؛ از جمله شفافیت ناکافی، درصد بالای تورم و محدودیت در دسترسی به منابع مالی بین‌المللی. این عوامل تحقق کامل اصول اقتصاد اسلامی را دشوار می‌کند و اعتماد سرمایه‌گذاران را کاهش می‌دهد.

۳.۱.۳. چشم‌انداز توسعه مالی اسلامی در ایران

چشم‌انداز مالی اسلامی در ایران امیدبخش است و حوزه‌های متعددی برای رشد و گسترش دارد. توسعه رویه‌های مالی اسلامی نه تنها به رشد اقتصادی کشور کمک می‌کند، بلکه به واسطه تأکید بر مسئولیت اجتماعی و تخصیص عادلانه منابع، موجب بهبود رفاه اجتماعی نیز می‌شود.

یکی از ابعاد کلیدی در افزایش جذابیت مالی اسلامی، ایجاد پیوندهای بین‌المللی و تبادل تجربه است. این امر به ایران کمک می‌کند تا به طور مؤثر در بازار جهانی مالی اسلامی ادغام شود. جذب سرمایه‌گذاری خارجی و اجرای طرح‌های مشترک بین‌المللی می‌تواند محرک تازه‌ای برای توسعه این بخش و پیوند آن با اقتصاد جهانی باشد.

۳.۱.۴. سیاست اقتصادی ایران در چارچوب اقتصاد اسلامی

سیاست اقتصادی ایران در چارچوب اقتصاد اسلامی دامنه گسترده‌ای از حوزه‌ها را دربر می‌گیرد که هدف مشترک آن‌ها دستیابی به رشد پایدار و رفاه اجتماعی است. محورهای اصلی سیاست دولت بر پایه ارزش‌های اسلامی تعریف می‌شود و این ارزش‌ها در شکل‌گیری و اجرای تصمیم‌های اقتصادی انعکاس می‌یابد. جهت‌گیری‌های سیاست اقتصادی ایران مدیریت بهینه منابع، توسعه صنعت ملی، حمایت از بخش کشاورزی و ارتقای سطح زندگی مردم را شامل می‌شود.

یکی از مؤلفه‌های کلیدی سیاست اقتصادی کشور، تحقق خودکفایی اقتصادی است. ایران به طور فعال در پی کاهش وابستگی به عوامل خارجی است، به ویژه در شرایط تحریم‌های بین‌المللی. این هدف مستلزم ایجاد ظرفیت‌های تولیدی جدید و تنوع‌بخشی اقتصادی است که باید بیشتر بر پایه منابع داخلی استوار باشد. از این رو، برنامه‌های دولتی بر تحریک تولید بومی و حمایت از بنگاه‌های کوچک و متوسط متمرکز شده است.

افزون بر این، عدالت اجتماعی مبتنی بر اصول شریعت، رکن اساسی سیاست اقتصادی کشور محسوب می‌شود. دولت ایران به‌طور فعال طرح‌هایی را برای بهبود شرایط زندگی اقشار آسیب‌پذیر به اجرا می‌گذارد. در این چارچوب، برنامه‌های حمایت اجتماعی در تأمین نیازهای اساسی شهروندان در حوزه‌هایی چون بهداشت، آموزش و مسکن طراحی و اجرا شده است.

در حوزه بهداشت، طرح «ایران سالم» گامی در جهت افزایش دسترسی به خدمات درمانی و ارتقای کیفیت مراقبت‌های پزشکی به‌شمار می‌آید. این طرح شامل گسترش خدمات درمانی ضروری است، به‌ویژه در شرایط دشوار اقتصادی. دولت از این طریق در پی تضمین دسترسی همگانی و ارتقای سطح سلامت عمومی است که خود زیربنای رفاه اجتماعی محسوب می‌شود.

آموزش نیز نقشی محوری در سیاست اقتصادی ایران دارد. در قالب طرح ملی آموزش، دولت برنامه‌هایی برای تأمین آموزش باکیفیت و در دسترس برای همه شهروندان طراحی کرده است. سرمایه‌گذاری در آموزش با هدف توسعه سرمایه انسانی صورت می‌گیرد که در بلندمدت به توسعه پایدار اقتصادی می‌انجامد. حمایت از علم و فناوری و گسترش نوآوری در فرایند آموزشی از عوامل کلیدی در تضمین رقابت‌پذیری اقتصاد ایران در عرصه بین‌المللی است.

در حوزه تأمین اجتماعی نیز دولت ایران اصلاح تدریجی نظام بازنشستگی و بیمه‌های اجتماعی را در دستور کار دارد. دولت می‌کوشد تا با نوسازی برنامه‌های حمایتی موجود، زمینه حمایت مؤثرانه‌ها از کارگران بلکه از خانواده‌های آنان را نیز فراهم آورد. این امر پایه‌ای برای ثبات اجتماعی ایجاد می‌کند و به حفظ سطح زندگی مردم، به‌ویژه در دوره‌های دشوار اقتصادی، یاری می‌رساند.

سیاست اقتصادی ایران در چارچوب اقتصاد اسلامی نشان‌دهنده رویکردی جامع است که هدف آن دستیابی به توسعه پایدار است. ادغام جنبه‌های اجتماعی و اقتصادی بر پایه ارزش‌های اسلامی، جهت‌گیری سیاست‌های دولت را نه تنها به‌سوی رشد اقتصادی، بلکه به‌سوی ارتقای کیفیت زندگی شهروندان معطوف کرده است.

۳. ۱. ۵. چالش‌ها و چشم‌اندازهای توسعه اقتصاد اسلامی در ایران

اقتصاد اسلامی در ایران، که به دلیل نگرش‌های ویژه خود به فعالیت‌های مالی و عدالت اجتماعی متمایز است، در شرایط تحولات گسترده اقتصاد جهانی با مجموعه‌ای از چالش‌ها روبه‌روست. این چالش‌ها هم از عوامل داخلی و هم از موانع

خارجی ناشی می‌شود و پویایی پیچیده‌ای را در مسیر اجرای اصول اقتصاد اسلامی ایجاد می‌کند.

یکی از مهم‌ترین چالش‌ها وابستگی اقتصاد ایران به بخش نفت است. نوسان قیمت نفت و فقدان تنوع بخشی کافی، خطرهای رشد اقتصادی را تشدید می‌کند. کاهش قیمت جهانی نفت به‌طور چشمگیری بر درآمدهای دولت اثر می‌گذارد. در نتیجه، تأمین مالی برنامه‌های اجتماعی و توسعه زیرساخت‌ها را با دشواری مواجه می‌سازد.

علاوه بر این، تحریم‌های بین‌المللی اعمال شده بر ایران چالش‌های مضاعفی برای بخش مالی کشور ایجاد کرده است. محدودیت در دسترسی به سرمایه و فناوری بین‌المللی، شرایط سرمایه‌گذاری را دشوار کرده است و جذابیت نهادهای مالی اسلامی را برای سرمایه‌گذاران خارجی کاهش می‌دهد. این وضعیت نوآوری و توسعه محصولات مالی جدید و جذب‌کننده مشتریان بیشتر را محدود می‌کند. در داخل کشور نیز مسائلی مانند تورم بالا و ناپایداری ارزی تأثیر منفی بر عملکرد نهادهای مالی اسلامی دارد، درآمدهای نامنظم و بی‌ثباتی اقتصادی، مدیریت خطر و برنامه‌ریزی مالی را دشوار می‌سازد و به کاهش اعتماد عمومی به نظام مالی اسلامی می‌انجامد.

باین‌حال، فرصت‌های بسیاری برای انطباق و توسعه اقتصاد اسلامی در شرایط معاصر وجود دارد. یکی از گام‌های کلیدی در این مسیر، تنوع بخشی به اقتصاد ملی است. این هدف از طریق سرمایه‌گذاری هدفمند در بخش‌هایی مانند کشاورزی، فناوری اطلاعات و گردشگری محقق می‌شود. کاهش وابستگی به منابع خام، اثر منفی نوسان‌های جهانی قیمت‌ها را کاهش خواهد داد.

به کارگیری فناوری‌های نوین در سازوکارهای مالی اسلامی نیز از مسیرهای امیدوارکننده توسعه به‌شمار می‌آید. اجرای این راه‌حل‌ها دسترسی عمومی به خدمات مالی را افزایش می‌دهد و کیفیت و سرعت عرضه خدمات به مشتریان را بهبود می‌بخشد. فناوری‌هایی مانند بلاک چین امنیت و شفافیت تراکنش‌های مالی را تضمین و اعتماد عمومی به نهادهای مالی اسلامی را تقویت می‌کند.

آموزش و آگاهی عمومی در حوزه مالی اسلامی نیز در توسعه پایدار این بخش نقش مهمی دارد. ارتقای سواد مالی شرایط مساعدتری برای مشارکت فعال شهروندان در اقتصاد ایجاد می‌کند و در نتیجه به افزایش تقاضای داخلی و فعالیت‌های کارآفرینانه منجر می‌شود.

اقتصاد اسلامی در ایران با چالش‌های جدی مواجه است، درعین حال ظرفیت

بالایی برای سازگاری و رشد دارد. تنوع بخشی اقتصادی، به کارگیری فناوری های نوین و ارتقای سواد مالی زمینه ساز رشد اقتصادی پایدارتر در چارچوب اصول اقتصاد اسلامی و متناسب با شرایط جهانی امروز خواهد شد.

۹.۳. تجربه ایران در توسعه مالیه اسلامی: مسیری برای ادغام در روسیه؛ نتایج و تحلیل اجرای آزمایشی

ایران با تجربه منحصر به فرد خود در ایجاد الگوی اقتصادی اسلامی کامل و نظام مالی یکپارچه، الگوی ارزشمندی برای اجرای آزمایشی مالیه اسلامی در روسیه محسوب می شود. این موضوع به ویژه در شرایط اقتصادی روسیه که ترکیبی از بازار آزاد و عناصر نظارت دولتی دستوری است و در بستر تنوع ساختارهای اجتماعی، سنت های دینی و هنجارهای اخلاقی، اهمیت ویژه ای دارد. تجربه ایران مبنایی برای طراحی الگوی اقتصاد اسلامی و نهادهای مالی متناظر با آن در روسیه فراهم خواهد آورد.

تجربه ایران نشان می دهد که ادغام موفق اصول اسلامی مستلزم ایجاد چارچوب قانونی و نظارتی اختصاصی برای ابزارهای مالی اسلامی و نیز تعامل گسترده میان بانک های اسلامی و متعارف است.

از پاییز ۲۰۲۳م، روسیه اجرای آزمایشی مالیه اسلامی را در سطح فدرال آغاز کرده است؛ این طرح بیشتر در جمهوری های تاتارستان، داغستان، باشقیرستان و چچن اجرا می شود. تا اول ژوئیه ۲۰۲۵م، امکان ارزیابی نه تنها برداشت های اولیه، بلکه نتایج عینی تر مبتنی بر داده های آماری، ارزیابی تجربه های عملی و شناسایی موانع و خطرهای فراهم شده است. این برنامه آزمایشی بر اساس قانون فدرال شماره FZ-414 مورخ ۴ اوت ۲۰۲۳م اجرا می شود که به «سازمان های مالی همکار» اجازه می دهد بدون نیاز به مجوز بانکی، مستقیم و در چارچوب اصول شریعت فعالیت کنند (Federal Law of The Russian Federation, 2023). افزون بر این، دولت فدراسیون روسیه طی یک سال سه مصوبه صادر کرده است که با هدف رفع موانع اداری و تنظیم فعالیت سازمان های مالی اسلامی (IFO) به تصویب رسیده اند.

بانک مرکزی روسیه نخستین پیش نویس اسناد نظارتی را منتشر کرد و به تدریج در حال هم راستا کردن بازار مالی داخلی با استانداردهای بین المللی نظیر AAOIFI و IFSB است (The Central Bank of the Russian Federation, 2024). بر اساس داده های تحلیلی انجمن توسعه مالیه و اقتصاد اسلامی روسیه

(ARIF)، تا اول ژوئیه ۲۰۲۵م، ارزش سبد دارایی محصولات مالی اسلامی در مناطق اجرای آزمایشی، به ۱۶/۳ میلیارد روبل رسیده است؛ رقمی که تقریباً دو برابر مقدار مشابه در سال ۲۰۲۴م است. بیش از ۱۳ هزار مشتری حقیقی و حقوقی به عنوان کاربران فعال ابزارهای مالی اسلامی ثبت شده‌اند که حدود ۳۵ درصد از آن‌ها شرکت‌های کوچک و متوسط هستند (ibid).

بخش وام‌های مسکن اسلامی با استفاده از ساختارهای مرابحه و اجاره (اجاره به شرط تملیک)، توسعه‌یافته‌ترین حوزه به‌شمار می‌رود. در تاتارستان، حجم تسهیلات اعطایی در این چارچوب از ۶/۸ میلیارد روبل فراتر رفته که معادل ۵/۷ درصد از بازار جدید وام‌های مسکن منطقه است. در داغستان، طرح‌های آزمایشی تأمین مالی خرد اسلامی برای بنگاه‌های کوچک با مجموع سبد دارایی بیش از ۱/۱ میلیارد روبل اجرا شده است (Central Bank of Russian, 2025).

جمهوری‌های چچن و باشقیرستان بر محصولات سرمایه‌گذاری اسلامی متمرکز شده‌اند؛ تا میانه سال ۲۰۲۵م، بیش از ۴۰۰ میلیون روبل از طریق قراردادهای مشارک با شرکت‌های محلی در طرح‌های زیرساختی جذب شده است (Ministry of Economic Development of the Chechen Republic, 2025).

بانک‌های اسلامی و سازمان‌های مالی همکار غیردولتی با افزایش تقاضای پایدار مواجه‌اند. بر پایه برآورد گروه پژوهشی دانشگاه فدرال کازان، وفاداری مشتریان در ۱۸ ماه گذشته از ۷۵ درصد به ۸۸ درصد افزایش یافته است (Kazan Federal University, 2025). همچنین، مشارکت فعال مشتریان غیرمسلمان به‌وضوح مشهود است، به‌گونه‌ای که بازار روسیه به جذابیت محصولات مالی اخلاقی و جایگزین اطمینان یافته است.

۱.۹.۳. موانع اصلی و چالش‌های ادغام

- نظام مالیاتی هنوز در سطح ساختاری حل‌نشده باقی مانده است. در سازوکارهای مرابحه و اجاره (اجاره به شرط تملیک) خطر اخذ مالیات بر ارزش افزوده مضاعف (VAT) وجود دارد که موجب کاهش توان خرید و محدود شدن دسترسی عموم مردم به این محصولات می‌شود.
- کمبود متخصصان دارای مدارک بین‌المللی در حوزه مالیة اسلامی روند توسعه و گسترش محصولات جدید را کند کرده است. تا پایان سال ۲۰۲۵م، تنها ۳۷ کارشناس دارای مدارک رسمی مالیة اسلامی در سراسر کشور فعالیت دارند.

۳. ۹. ۲. توصیه‌های عملی برای توسعه اقتصاد اسلامی در روسیه

۱. اصلاح قانون مالیات فدراسیون روسیه با در نظر گرفتن ویژگی‌های معاملات اسلامی

- تدوین و تصویب مقررات ویژه‌ای برای معافیت سازوکارهای مرابحه و اجاره (و موارد مشابه) از مالیات مضاعف، به‌ویژه در زمینه تکرار اخذ VAT؛

- ایجاد رژیم مالیاتی مستقل برای محصولات مالی اسلامی به‌منظور جلوگیری از اخذ مالیات چندمرحله‌ای برای معامله (مانند دو مرحله فروش مجدد دارایی)؛

- هماهنگی اصلاحات قانونی با سازمان فدرال مالیات و وزارت دارایی برای پیشگیری از خلأهای حقوقی و دادن راهنمایی‌های لازم به حسابداران و مشاوران مالیاتی درباره نحوه ثبت و گزارش‌دهی معاملات اسلامی.

۲. اجرای برنامه‌های جامع ملی و بین منطقه‌ای برای آموزش و اعتبارسنجی متخصصان

- تأسیس دوره‌های کارشناسی ارشد و آموزش‌های حرفه‌ای در حوزه مالیه اسلامی در دانشگاه‌های پیشرو از جمله دانشگاه مالی وابسته به دولت فدراسیون روسیه، دانشگاه فدرال کازان و دانشگاه دوستی ملل (RUDN)؛
- برگزاری دوره‌های کوتاه‌مدت به همراه گواهینامه برای کارکنان بانکی و بیمه و نیز وکلای متخصص در حقوق مالی؛

- مشارکت متخصصان روسی در برنامه‌های بین‌المللی سازمان‌هایی چون AAOIFI، IFSB، INCEIF (مالزی) و جذب کارشناسان خارجی برای تبادل دانش و کارآموزی عملی؛

- تشویق به بازآموزی از طریق یارانه‌ها و کمک‌هزینه‌های دولتی.

۳. گسترش جغرافیایی و کارکردی اجرای آزمایشی مالیه اسلامی

- تدوین طرح مرحله‌ای برای گسترش سازوکارهای مالی اسلامی از چهار منطقه آزمایشی به سایر مناطق فدرال دارای جمعیت و تقاضای مرتبط (مانند مناطق ولگا، قفقاز شمالی و سیبری با جمعیت فعال مسلمان)؛
- ایجاد مراکز خدمات مالی اسلامی در شهرهای بزرگ روسیه مانند مسکو، سن پترزبورگ و نووسیبیرسک برای تسهیل دسترسی عموم به محصولات مالی اسلامی؛

- حمایت از گسترش طرح‌ها از طریق تأمین مالی زیرساختی (از جمله ایجاد پلتفرم‌های فناوری اطلاعات، پشتیبانی حقوقی و ارتباط با کارآفرینان)؛
 - استقرار نظام پایش مستمر کیفیت اجرا در سطوح منطقه‌ای و فدرال همراه با گزارش‌های عمومی و ارزیابی آثار اجتماعی-اقتصادی.
۴. بهره‌گیری از تجربه ایران در ایجاد زیرساخت، درعین حال کاهش خطر انحصار دولتی

- ایجاد نظام چندسطحی حمایت که در مرحله نخست با نقش فعال دولت آغاز شود، و سپس سهم بازیگران خصوصی (بانک‌ها، مؤسسات مالی خرد، شرکت‌های سرمایه‌گذاری) افزایش یابد؛
 - پرهیز از تمرکز خدمات مالی اسلامی صرفاً در نهادهای دولتی یا شبه‌دولتی و تشویق رقابت بازار و ابتکارهای خصوصی جایگزین؛
 - طراحی سازوکارهای نظارت شرعی مستقل و جامع تا مؤسسات مالی اسلامی تنها به نهادهای نظارتی دولتی وابسته نباشند؛
 - تضمین شفافیت فرایندها از طریق تشکیل شوراهای عمومی تخصصی و نهادهای حسابرسی مستقل.
۵. ادغام در استانداردها و نظام‌های نظارتی بین‌المللی
- ترجمه استانداردهای کلیدی AAOIFI و IFSB به زبان روسی و بومی‌سازی آن‌ها با همکاری بانک مرکزی روسیه و دانشگاه‌های پیشرو؛
 - اجرای فرایند گواهی‌سازی محصولات و خدمات بر پایه استانداردهای سازمان‌های بین‌المللی مالی اسلامی و تأسیس شورای ملی شریعت با جایگاه کارشناسی رسمی؛
 - توسعه محصولات مالی جدید در همکاری نزدیک با مراکز مالی اسلامی جهان مانند ایران، مالزی، امارات و بحرین با بهره‌گیری از تجارب بین‌المللی؛
 - انجام ممیزی شرعی خارجی برای عملیات عمده و تکمیل قوانین مالی روسیه با مفاهیم و ابزارهای مرتبط با مالیه اسلامی.

۴. نتیجه‌گیری

اجرای گام‌های پیشنهادی، این امکان را برای روسیه فراهم خواهد کرد تا شاخه‌ای پایدار، رقابتی و اخلاق‌مدار از نظام مالی ملی خود ایجاد کند که به‌طور کامل

ویژگی‌ها و ظرفیت‌های مالیه اسلامی را در نظر گیرد. این روند جذابیت سرمایه‌گذاری کشور و فرصت‌های مالی برای شهروندان و بنگاه‌ها را افزایش می‌دهد و ادغام روسیه را در بازار بین‌المللی مالیه اسلامی تقویت می‌کند.

تحلیل انجام‌شده نشان می‌دهد که تجربه آزمایشی روسیه در به‌کارگیری اصول اقتصاد اسلامی (IEPs)^۱ و ادغام مالیه اسلامی دارای پویایی مثبت و رشد تقاضا در میان هر دو گروه جمعیتی مسلمان و غیرمسلمان است. با این حال، تداوم توسعه این بخش مستلزم تحولات ساختاری و نظام‌مند است؛ از جمله هماهنگی قوانین ملی با الزامات مالیه اسلامی (به‌ویژه در حوزه‌های مالیاتی و بانکی)، ایجاد چارچوب‌های حقوقی و نظارتی ویژه برای محصولات مالی اسلامی، ارتقای سرمایه انسانی و تخصص حرفه‌ای و ایجاد زیرساخت‌های کامل شامل بازار صکوک، نظام‌های تسویه و پایلپای، نهادهای رتبه‌بندی و هیئت‌های نظارت شرعی در تضمین نقدشوندگی و ادغام با نظام مالی متعارف.

علاوه بر این، همان‌طور که رسولی‌نژاد و اکسی (۱۴۰۳) تحلیل کردند که تغییر راهبرد مداوم اقتصاد روسیه به سمت مدل دانش‌محور و انعطاف‌پذیر با ادغام ابزارهای مالی اسلام به‌طور قابل‌توجهی تسریع می‌شود. این ادغام با همسو کردن شیوه‌های مالی با اصول اخلاقی جمعیت چشمگیر مسلمانان روسیه، همچون انگیزه‌های قدرت‌مند عمل می‌کند. در نتیجه، سرمایه و مشارکت کارآفرینی آن‌ها را به‌طور کامل‌تری در اقتصاد ملی همراه می‌سازد.

انطباق تجربه ایران با واقعیت‌های روسیه راهنمایی مؤثر برای نهادینه‌سازی تدریجی مالیه اسلامی و گسترش کاربرد اصول اقتصاد اسلامی عمل خواهد کرد و در نهایت به تنوع‌بخشی نظام اقتصادی و مالی ملی روسیه می‌انجامد. البته، این فرایند باید با ارزیابی انتقادی نهادهای انتقال‌یافته همراه باشد تا تفاوت‌های موجود در ساختارهای اجتماعی، سنت‌های دینی و هنجارهای اخلاقی روسیه به‌درستی در نظر گرفته شود.

تعارض منافع

این مقاله مشمول هیچ گونه تعارض منافع نیست.

1. Islamic economic principles

اصول اخلاقی

نویسنده در انتشار این مقاله، به‌طور کامل از اخلاق نشر، از جمله سرقت ادبی، سوءرفتار، جعل داده‌ها یا ارسال و انتشار دوگانه پرهیز داشته است؛ منفعت تجاری در این راستا وجود ندارد. این مقاله حاصل تحقیقات خود نویسنده است و اصالت محتوای آن را اعلام داشته است. تألیف این مقاله به هوش مصنوعی داده نشده است.

دست‌رسی به داده‌ها

در صورت نیاز به اطلاعات بیشتر درخصوص نحوه تجزیه و تحلیل داده‌ها در این مقاله، با نویسنده مسئول مکاتبه فرمایید.

منابع

رسولی‌نژاد، اکسی‌ا. (۱۴۰۳). «روند پژوهی توسعه اقتصادی فدراسیون روسیه». *مطالعات کشورها*. ۲(۲): ۲۷۹-۲۹۸. <https://doi.org/10.22059/jcountst.2024.370813.1097>

AAOIFI. Shari'ah Standards. Bahrain. <https://aaoifi.com/shariaa-standards/?lang=en> [Accessed on 20.12.2025]

ARIF: industry reports on the pilot (2024-2025). <https://arif.one/en/projects/experiment> [Accessed on 20.12.2025]

Bank of Russia: materials on partner financing (consultation papers, 2023-2025). <https://www.cbr.ru/finmarket/partner/> [Accessed on 20.12.2025]

The Central Bank of the Russian Federation. (2025). *Bank of Russia Statistical Bulletin*. June 30. <https://www.cbr.ru/collection/collection/file/57031/bbs2506e.pdf>.

-----, (2024). "Recommendations on Islamic Finance Standards 2024". <https://www.cbr.ru/finreg/islamic>. (date of application: 07/01/2025)

The Council for Islamic Financial Services. (2025). "Islamic financial services industry stability report for 2023". 06 January. <https://www.ifsfb.org>.

Federal Law of The Russian Federation. (2023). cis.Legislation. <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=151838>.

Gilani. (1947). *What is Pakistan*. Maktaba Rahmaniya. <https://www.worldcat.org/title/Pakistan-kya-hai/oclc/30259228> [Accessed on 20.12.2025]

IFSB: Islamic Financial Services Board (2025). "Islamic financial services industry stability report 2025". Kuala Lumpur: Islamic Financial Services Board. May 16. <https://www.ifsfb.org/press-releases/islamic-financial-services-industry-stability-report-2025-need-for-coordinated-action-to-deepen-markets-and-sustain-growth-momentum/>.

Islamic Finance Development Report. (2024). "ICD-LSEG Islamic Finance Development Report 2025". https://www.lseg.com/content/dam/data-analytics/en_us/documents/reports/lseg-islamic-finance-development-indicator-2025.pdf.

Kazan Federal University. (2025). "Monitoring the attitude of the population towards Islamic finance", survey results, June <https://kpfu.ru/science/nauchnye-podrazdeleniya> [Accessed on 20.12.2025]

Ministry of Economic Development of the Chechen Republic (2025). "Indicative

- review of investment projects". June. <https://minek-chelchr.ru/> [Accessed on 20.12.2025]
- Official Malaysian Government (2025). "Bank Negara Malaysia Publishes Annual Report 2024, Economic and Monetary Review 2024 and Financial Stability Review for Second Half 2024". March 24. <https://www.investmalaysia.gov.my/resources/latest-announcements/bank-negara-malaysia-publishes-annual-report-2024-economic-and-monetary-review-2024-and-financial-stability-review-for-second-half-2024/>.
- The Pew Research Center. (2025). "The future of the Muslim population of the world". <https://www.pewresearch.org>. (date of request: 06/01/2025).
- Rasoulinezhad E, Eksi IH. (2024). "The economic development of the Russian Federation". *Journal of Countries Studies*. 2(2): 279-298. <https://doi.org/10.22059/jcountst.2024.370813.1097>. [in Persian]
- Al-Sadr SMB. (2025). *Iqtisaduna, Our Ecomonics*. Al-Islam. <https://al-islam.org/printpdf/book/export/html/118312>.
- Thomson Reuters. (2023). "Report on the development of Islamic finance for 2023". <https://www.refinitiv.com>. (date of request: 06/01/2025).